

Kapcsolati terek a szentmisén

© Vörös Klára

Kaposvári Egyetem. Magyar Nyelvi és Kultúratudományi Tanszék

voros.klara.ilona@gmail.com

Látható és láthatatlan terek

A szentmise különböző dimenziók között zajlik. Téri dimenziója kettős: a „hol történik” kérdésre azt válaszolhatjuk, hogy a templom látható terei mögött láthatatlan terek húzódnak meg. A láthatatlan terek meghatározzák a mise általános szerkezetét és az egyes hívőkben az alkalomról alkalomra való újra felépülését. Meghatározzák azt a szövegteret, amely fogalmi sémája a szentmise kanonizált és allegorikus interakcióinak; a szemiotikai teret, melyben értelmezhető a szertartás jelentése; a közvetítési teret, melyet a templom akként testesít meg mint a kinyilatkoztatás és annak befogadása közötti teret. A tárgyi dimenzió, a „mi van benne, miről szól,” kérdése a hittételek és a hívek között álló közvetítőrendszer elemzésével tárható fel. A cselekvés dimenziója, a „hogyan történik” szempontját, az interakciókat, a cselekedetek jelentését láttatja. A kapcsolati dimenzió, a „milyen viszonyok között,” a kötelékekről, a viszonyrendszerekről, a szerepekről ad képet. Isten értelemadó, jelentésgeneráló szerepe mellett ott van a jelentéshordozó emberi viselkedés. A láthatatlan tér kapcsolatsorozatai egy mélyrétegből veszik tartalmukat, ahol a transzcendens és személyes Istennel lép az ember kapcsolatba. A kezdeményező azonban Isten, aki magát kinyilatkoztatva, öröktől fogva keresi az emberrel való kapcsolatot, folytonosan megismertetni vágyik magát velünk, mert számára maga a kapcsolat a cél. Az ember pedig minden tétével erre válaszol. Az ő számára eszközül szolgál a kapcsolat, s Isten megismerése a cél. A szentmise kapcsolati terét az Isten – pap – hívek egymás közötti viszonylatai töltik ki, amelyben a pap Krisztus személyében van jelen.

A tér a hétköznapjainkban egyáltalán nem elvont kategória, hanem fizikai, kémiai, biológiai valóság. Tapasztalati világ. Olyan vizuális szféra, amelyet törekszünk topologikussá és taktillissá tenni. Nem légüres, nem éteri, nem imaginárius, nem absztrakt, hanem reális, s már-már kreatív eleme, kifejezőeszköze életünknek. Képesít és készítet. A tér nem csupán valamiféle adott közeg, hanem rendelkezünk is vele. Alakítjuk, történések színterének, életünk helyszínének, élményforrásnak tekintjük. Különös élménytartalmakat ígérnek a mesterségesen létrehozott terek, melyek a létrehozás örömein túl, a cselekedeteink határvonalainak, a relációink meglátásához segítenek hozzá. A térbe írjuk bele létezésünket, továbbhagyományozásainkat, küzdelmeinket, alkalmazkodásainkat, együttélésünk mechanizmusait, szellemi közösségünk közvetítési aktusait.

A templom tere azok számára is megkülönböztetett tér, akik közömbösek a metafizikai kérdések iránt. A vallástalan ember kapcsolati terét a szembenállás határozza meg minden elődével szemben, hiszen „a vallástalan ember a homo religiosus-ból keletkezett” (Eliade, 1987:193). Azonban „a legtöbb ’vallás nélküli’ ember még mindig vallásosan viselkedik, noha ennek nincsen tudatában” (i.m. 194).

Itt nemcsak az Eliade által említett, rítusokat idéző, profán ünneplésekre gondolhatunk, hanem arra is, amit úgy fogalmazhatunk meg, mint a leküzdött szakralitás tisztelete. A templom terében a nem vallásos ember is gondol Istenre, következő világra, még ha a templomon kívül csak egységes fizikai tartományokban gondolkodik is. Tudja, hogy valamit mond, valamit sugall a tér, de nem érti beszédét. Ismeri Isten nevét, de soha nem szólította még meg. Elképzelhetőnek tartja, hogy az embernek lehetséges érintkeznie Istennel, de számára a szentély nem hordoz üzenetet. A vallásgyakorlók leggyakoribb rítusa viszont éppen a kapcsolatfelvétel, s egytől biztosan mentesek: a versengő individualizmustól.

Az isteni határtalan térből való részesedésünk lehetősége volt a Paradicsom. Azonban az oázisszerű kert hamar elveszett számunkra. A földi lét, a keretek közé zárt tartomány lett a bűnbeesett ember menedéke „E tér lesz otthonom” – mondja Ádám a Tragédia harmadik színében. A templom „térartikulációja” többek között az, hogy ez az épület nem csupán menedék, hanem olyan minőség, amely újra felkínálja határtalanságot. Miközben látjuk, használjuk a templom izgalmas belső tereit (templomhajók, szentély, mellékoltár, kórus, altemplom, sekrestye), ez a tagolatlan, építetlen tér átélésének helye is. Átérezhetjük, hogy van egy látókörön kívül eső tér-idő egység, mely az elvesztett ideális állapotba visszajutás letéteményese. A templom tere a vallás kontextusában teszi lehetővé, hogy földi és égi szféra között kapcsolatot teremtsünk. Egy hívő képes úgy látni a templomban, mint a röntgenorvos. Látja a szerkezetet, de a belső képet is. Sőt arra is képes lehet, hogy külső szerkezet nélküli teret lásson meg, hozzon létre, közvetlen vizuális tapasztalat nélkül.

Kapcsolati tér

A kapcsolat objektív, tárgyi eleme a templomi tér, a liturgikus tárgyak; személyes hordozója a pap; spontán tényezője a hívő; megteremtője és kezdeményezője, Isten. Ez a struktúra egyetemes közvetítő eszköz, mely a szociológiailag és intellektuálisan heterogén embercsoportok felé ugyanazzal a mechanizmussal közvetít.

A kapcsolati tér szerkezetét kapcsolatsorozatok alkotják. A kapcsolati tér alapvető eleme a kinyilatkoztatás, az isteni titok, amelyet az ember képes befogadni. A szentmise során az igehirdetés és a személyhez szóló üzenet a pap közreműködésével jelenik meg a hívek számára. Ő nem a hívek képviselője a celebrációban, hanem Krisztus személyében cselekszik. A szentmisét igénylők egyúttal a liturgia „termékei” is, amennyiben személyiségalkotó és identitásmegerősítő a mise-esemény. A hívő nemcsak egy testvéri összejövetelel vesz részt, hanem elmélyed a misztériumban. Aktív szereplője a szentmise kapcsolati terének: bevonódik, áldozatot ad, válaszos zsoltárra felel, gesztus-testtartásokat vesz fel. A vallási folyamat, a közösségi szent cselekmény része lesz az Isten kegyelme és az emberi kapcsolat.

Tehát a szentmise, mely felfogható a hittételek szinopozísiójának is, az együttlétezés tere és sokszoros kapcsolati tér. Önmagában nem is értékelhető, csak a benne rejlő, egymásra reflektáló, kölcsönös kapcsolatok elemzésével. Egykori, biblikus kapcsolati elemek: Teremtő-teremtett; zsidóság-próféták; Mester-tanítványai; egységbe olvadnak a jelenvaló egyház-hívők szerkezetében. A szentmise résztvevői egy rekonstrukciós folyamatban vesznek részt; nemcsak alanyai a szakrális eseménynek, hanem egy létrejövő párbeszédese folyamat személyes közreműködői,

átélői. Olyan csendes kapcsolatok résztvevői, melyekben, ha nem lennének kimondott szavak, akkor is érthető lenne minden.

A szentmise egyike a kegyelmi találkozást szolgáló struktúráknak, erőtereknek. A kapcsolati tér erőter, melynek hatásai érezhetőek a közös csendekben, imákban. Bárki, részt véve egy misén, megtapasztalhatja, mennyire eltérő érzések ragadják meg itt, mint egy másik épületben, legyen az akár ugyanakkora belterű, s legyen benne ugyanannyi ember. Az erőternek vannak kapcsolódási- és töréspontjai. Kapcsolódási pontok a közös nyelvezet, a szenthagyomány, az élő hit, az Egyház mint közösség. Töréspontot jelent, ha valaki eltér a kultikus kerettől, vagy a szeretet-megnyilvánulással ellentétesen tesz valamit. Az Isten, a pap és a hívek viszonylatából építkező kapcsolati tér szimbólumokkal és dialogizáló processzusokkal (reflexió, szabadság, felelősség) telített.

Helyi tipológiák

A hívők és a pap tevékenysége mintába rendezett. Lényegében az 5. század óta változatlan a szerkezete. Mert tudjuk, ami folyamatosan megújul, abban folyamatosan válnak régivé és életképtelenné az elemek. A forradalmi megoldások mindig törekenyebbek. A szimbolikus formák egy megfelelő fogalmi rendszerben stabil szereppel¹ ruházzák fel az intézményeket. A szentmise tartós és jól azonosítható képet ad magáról. Domokos Áron kutatómunkája az ezoterikus tipológiákról (Domokos, 2015) viszont abba enged bepillantást, hogy a modern spiritualitás elemei és fogalmai között milyen nehéz rendet tenni, s ezekben meghatározó és világos fogalomrendszert felállítani. Ám a befejezett tökéletesség helyett a szentmise is számos jegyét hordozza az időbeli változásnak. A szentmise közösségi megemlékezés, áldozat, dicsőítés, hálaadás, de ehhez mindvégig jelen kell lennie a relevációnak és a hívek aktív szerepvállalásának. S valóban, ha kapcsolati formáit értelmezzük, éppen olyan gazdag és színes mintázatot látunk benne, éppen olyan sokrétű emberi szándékot, törekvést, célzatot, mint más aktív kapcsolati és közösségi folyamatokban. Szentmisén részt venni ugyanolyan összetett cselekvés, mint bármely, amely feladata megoldása közben válik mechanizmusból erőterré. A tevékenységek tartalma a társas kapcsolatok révén lehet tettekből szimbolikus cselekedetté.

A szentmise közege, megtestesítője a Teremtő és a teremtettek interakcióinak. Ezen interakciók erősen funkcionálisak, vagyis az evangélium áthagyományozása, a hit továbbadása, az Egyházzal való élő kapcsolat fenntartása, a szentháromsági élet közlése érdekében történik minden. Mindemellett az egyházi miserend keretein belül léteznek helyi tipológiák.

Négy kaposvári római katolikus templom² gyakorlata alapján álljon itt néhány példa arra, hogy a gyerekek számára milyen új adaptációi vannak az eucharisztia ünnepének.

Két templomban gyermek igeliturgia keretében foglalkoztatják a kisebbeket. Az egyikben a hívek üdvözlése és a Miatyánk, a másikban a Könyörgés és a Hiszekegy között mennek külön közösségbe a gyerekek. Itt felolvasás és igemagyarázat alatt rajzolnak, ill. kreatív foglalkozáson vesznek részt. Abban a templomban, ahol a

¹ Szerep alatt elsősorban azt a pajzsot értjük, amely mögül nem kell minden működési elemet érzékelhetővé tenni. A bármely működéssel szembeni elvárások egy részénél indifferens az alapokig lelátni. Funkciója adott viselkedésekben, kapcsolatokban válik élővé.

² Árpád-házi Szent Margit, Szent Imre, Szent Kereszt, Szent Őrangyalok.

gyerekek az Úr imádságára érnek vissza, az oltár körül maradva mondják el a Miatyánkot. A másik három templomban már az Evangélium felolvasásakor bekapcsolódnak a közös szertartásba. Először, az oltár köré gyűlve, gyertyalángot kapnak saját gyertyájukra, s így hallgatják végig az Evangéliumot. Majd a Sanctus alatt az oltár elé jönnek, lépcsőre térdelve vagy ülve-guggolva, hogy csengettyűikkel csilingeljenek az Úrfelmutatás alatt.

Ezek a törekvések azt szimbolizálják, hogy az Utolsó vacsora jelenvalóvá tétele érdekében, a közösségek érzelmi lehetőségeket kínálnak fel a gyerekek számára. Az oldottság és az önuralom tág terei között mozoghatnak. Szabálytalan, izgó-mozgó formációjuk ellentétben áll a padsorokban levők rögzített alakzatával. A figyelem és a várakozás belső gondolatai a padokban ülőknél; látványos cselekedetek a gyerekek részéről. S éppen ezért életképesek ezek a szokatlan formák a szentmise rögzített ordinariumi tételei mellett, mert cselekedeteket hoznak be. Hiszen Jézus cselekedete a szentmise maga. Nem elmélkedés, nem szemlélődés csupán, hanem „megtevés”.

Ez a felnőttek (jelesül a pap) által lehetővé tett kapcsolati forma a szentmise eseményeivel, valójában egy magyarázó rendszer. Berger, Luckmann és Douglas egyaránt azt vallja, a magyarázó rendszer jelenléte adja a különbséget vallás és hiedelem között (Douglas, 2003:100). Isten evangéliumi szavai és a felajánlás, átváltoztatás hosszú szünetei közé visz be irányított asszociációkat azzal, hogy a gondolatok tereit cselekedetekkel tölti ki. Nem szükséges elemezni ezek tudatos vagy nem tudattalan mibenlétét, hiszen mindenképpen megtámogatásról van szó. Arra hivatottak ezek a gyakorlatok, hogy személyes módon felkeltsék a kíváncsiságot, hogy elrejtett szabályokat tanítsanak meg, hogy érzékeltessék, a templomi szertartás közösségi, integrációs rendszer.

Az a két miserész (Felajánlás, Átváltoztatás), ahol ezek a sajátos formák helyet kapnak, túl összetett, ugyanakkor időben túl rövid. Mégis, a közös cselekvésforma a gyerekek számára is nyilvánvalóvá teszi, valami jelentős dolog részesei. Olyannak, ami többet ad pusztán egy csapatos gyertyalángórzésnél, vagy az együttes, szapora csengetésnél, közös imánál. Ugy véljük, mindez képes arra, hogy átadja a rejtett isteni életmegnyilvánulást. Kiragadja a gyerekeket a szülő melletti intim területről és Isten közelségébe helyezi őket. Új kóddal működő alkalmi, de újra létrehozható akcióközösség jön létre, új szókinccsel, jelkép- és gesztusrendszert tanulnak. Beavatódnak.

Záró gondolatok

A szentmise sajátos kommunikációs helyzetet teremt: jelen van benne a magán-áhitat és a közösségi kapcsolatban megélt hitgyakorlás; részei a szóról-szóra ugyanúgy elhangzó szövegek és szabad dialógusok Istennel; képvisel egy vallásos értékrendet reprezentáló szituációs teret, ugyanakkor személyes világot is. A hit nyilvános megvallása más hívők társaságában, kapcsolatfelvételi és közlési folyamat egy Istennek különösen kedves helyen. A legtöbb hívő beleszocializálódik a kapcsolati térbe, illetve annak kialakításába. Ha újonnan érkezik, akkor lemásolja, mint bármely közösségben, kisebb településen szokás. A templom funkciója követéses viselkedést kíván, mely magában foglal együttműködési készségeket, közösségi érzést, attitűdök és értékek hasonlóságát. Társadalmi és technikai konstellációk változásaitól függően magán hordozza kora lenyomatait, társas folyamatait. *„Az imaaktus azért, hogy erőteljes, hatékony és igaz legyen, nemcsak a*

szavak kiejtéséből áll, hanem történelmi, kulturális és személyes tényezők bizonyos elemeinek aktív összekapcsolódásából (Lovász, 2002:32).

A szentmise kapcsolati tereibe szándékok, szokások, előírások, cselekvések ágyazódnak. Abban a fizikai környezetben, ahol kevés a tárgyválaszték (jószerével csak a pad, mert a padsor az a közvetlen tárgyi környezet, ahol kisajátíthat a hívő magának egy személyessé tett részt), abban a térben felerősödik az üzenetközvetítés jele. A templom erős kapcsolati hely, térileg behatárolt övezete a transzcendens jelenlétének. A hívők az együttműködési készség bizonyításaként koncelebrálnak a pappal. A kapcsolatok megfigyelhetősége illékony, mert szemben a tárgyi világ valóságinterpretációival, ezeknek nincs objektív tanújuk. Kivéve talán a békeköszöntést, a béke átadást, és az említett, gyermekeket is bevonó liturgiákat. A hívők kapcsolatai a szentmisén - egymással, Istennel, a pappal, saját maguk hitével - összetett viszonyformák. Ebbe a kapcsolati térbe a tapasztalataik, intencióik, speciális hangulataik, szertartás-cselekmények strukturálódnak áthidalva a szakadékot az érzéki valóság részei és az empirikus szférán túli kapcsolat között.

Irodalomjegyzék

- DOMOKOS Áron (2015). Az alternatív spiritualitás tipológiái. In Torgyik Judit (szerk.), *Százarcú pedagógia* (pp. 151-159). Komárno: International Research Institute..
- DOUGLAS, Mary (2003). *Rejtett jelentések*. Budapest: Osiris.
- ELIADE, Mircea (1987). *A szent és a profán*. Budapest: Európa.
- LOVÁSZ Irén (2002). *Szagrális kommunikáció*. Budapest: Európai Folklór Intézet.